

K: Minden szá ndék ellenére: befolyásolhatják-e ideológiai elvárások a kutatócsoport munkáját?

V: Igyekszünk, hogy prekoncepciók ne befolyásolják. Nem akarunk prekoncepciókat, hanem marxista tudományosságot.

K: Ma egyre erősödik az a nézet, hogy Kelet-Európa történetének kontinuitása sok vonatkozásban napjainkat is erősen befolyásolja, determinálja. Ön mint történész, hogyan vélekedik erről?

V: Kelet-Európa a világgazdasági rendszer kialakulásával válik igazán régióvá, s azóta is regionális egység, bár változó határokkal és alrégiókkal. Ilyen szempontból van kontinuitás. De nem feltételezhetünk egy lineáris fejlődést Kelet-Európában. Én nem hiszek a kezdettől fogva determinált fejlődésben. A dolog nem ilyen egyszerű. A konkrét alap kutatások részeredményeinek fejlődési utak és utváltozatok kijelölésében kell összegződniük, s ezt az egészet is el kell helyezni egy tágabb környezetben. Mindezt fontosabbnak tartom, mint az ideológiai előfeltevéseken alapuló vitákat.

K: Köszönöm a beszélgetést!

/készítette: Galamb György/

/A beszélgetés óta két e témába vágó könyv is megjelent. Az európai fejlődés regionális változatairól Szűcs Jenő "Vázlat Európa három történeti régiójáról" c. esszéje, a korai világgazdaság kérdéseiről pedig I. Wallerstein "A modern világgazdasági rendszer kialakulása" c. műve - sajnos alacsony példányszámban...; a szerk./

+++

AZ ESZMÉNYI NÉMETH LÁSZLÓ-KIADÁS BEFEJEZETLEN TÖRTÉNETE

Németh László ellentmondásosságát közhelyként szokták emlegetni. Ugy tűnik azonban, nem Németh László munkássága ellentmondásos, hanem mindaz, ami körülötte van. Ebbe a "körülötte van"-ba pedig beletartozik a Németh László életműkiadás is, ami így befejezett; az eszményi Németh László-életműkiadás története viszont aligha lehet az. Egyszerűbben: ilyen nem létezik.

Németh László neve alatt körülbelül hatvan kötet jelent meg, ha az ujrakiadások nem számítanak. Az általa írt tanulmányok száma /tanulmányoknak nevezte cikkeit, kritikáit, bírálatait, önéletrajzi írásait/ megközelíti az eget. Zöld Ferenc, a Magyar Könyvkiadók és Könyvter-

A "VÁLASZ"

Vannak folyóiratok, amelyek máig hatnak, élnek, amelyekhez visszajárnak a későbbi idők fiataljai. Ilyen például a "második reformnemzedék" vezérlapja, a Nyugat, a Németh László által egyedül írt és szerkesztett Tanu, vagy az ugyancsak általa elindított, majd 1934-38 közt Sárközi György szerkesztésében megjelent Válasz, a népi írók lapja. Iráson most az 1946-49-es Választ szeretné fölfedezni. Ez a korszak, és ez a folyóirat a magyar irodalomtörténetírás mostoha gyereke. A népi írókról szóló tanulmányok jó része a mozgólán két világháború közötti időszakát tárgyalja, holott az folytatódott - bár megváltozott helyzetben és szereppel - 1945 után is. Mint rosszul

/folyt. a 11. oldalon/

/folyt. a 11. oldalon/

jesztők Egyesületének igazgatója a Népszabadság 1983. március 26-i számában az egész hazai könyvkiadást értékelve ezt írja: "Az 1970-es évekre behoztuk az elmaradást, amit egyrészt még a két világháború közötti időszakból örököltünk, másrészt amit az 1950-es évek szűkmarkúsága hagyott - hagyatott - az asztalfiókban." /Ez a z állítás is mint ha kicsit 2"szűkmarku" lenne. A két említett korszak egy kalap alá vonása meglehetősen irreális, és megvallom, az ötvenes évek dogmatizmusáról már hallottam, de hogy ezt szűkmarkuságnak nevezték volna, arról még nem./ Mindenesetre ez az elmaradást behozni kívánó szándék szülte meg a hatvanas évek végén azt a tervet is, hogy a Szépirodalmi és a Magvető könyvkiadók közös vállalkozásban adják közre Németh László összegyűjtött munkáit. "Én kaptam az ajánlaton" - írja Németh László a sorozat előzeteseként kiadott tájékoztatóban, "hisz ha az utóbbi években több százezer példányban jelentek is meg könyveim, munkáságom fele még mindig hozzáférhetetlen; hogy mennyire az, most látjuk, amikor az új kiadáshoz szükséges példányokat az antikváriumok mozgósításával, felemelt áron sem tudjuk előteremteni. A tervbe vett tizennyolc kötetből körülbelül nyolc az, amit csak a legöregebb olvasók, vagy azok sem ismerhetnek." Az író és a szerkesztők a tizennyolc kötetre tervezett sorozatot hét regény- három dráma- és nyolc tanulmánykötetből állították volna össze.

A kiadás tervét az olvasók, kritikusok is örömmel fogadták. Az életműsorozat "az író életművének bemutatásán túl nagy jelentőségű azért is, mert a magyar szellemi élet egyik legjelentősebb gondolkodóját is bemutatja. Ez az életműsorozat a magyar könyvkiadás fontos színfoltja, mintegy meghatározó bizonyítéka a mai szocialista magyar irodalomnak, annak a ténynek, hogy a magyar kultúrában felhalmozott ér-

beszélő a mondat végét, úgy harapja le a népi mozgalom történetéből irodalomtörténetírásunk a 45 utáni Választ és korát.

A Válasz VI. évfolyamának első száma 1946 októberében jelent meg. Ez a lap akkor egyszerre volt utóda - szerkesztője, Illyés Gyula által - a Nyugat-örökös Magyar Cillagnak, és írótábor, neve, irányvonala és kiadója, Sárközi Györgyné révén a 30-as évek Válaszának. Kettős örökségének megfelelően egy "szekértáborba" gyűjtötte az akkori magyar irodalmat, bár ez a "szekértábor" állandó tűz alatt állt. Egy polgári lap 1945-ben közölte a magyarországi háborús bűnösök listáját, élen a népi írók "jobbszárnyával": Szabó Lőrincsel, Kodolányi Jánossal, Németh Lászlóval. Zsolt Béla, a Haladás c. lap szerkesztője háborús bűnösnek számította még azt a Veres Pétert is, akinek, mikor a Nemzeti Parasztpárt elnökeként az országot járta, népgyűlésről népgyűlésre ezt énekeltek hívei: "Esik eső karikára, Veres Péter kalapjára". A Szabadság c. kommunista lap /Gábor Andor szerkesztette/ "A zöldinges fekete bojtár" cím alatt támadta Sinkát /a "Fekete bojtár vallomásai" szerzőjét/ : "S ez az akkor nyíltan nyílt tollnok nemcsak szabadrábon jár a demokrácia érthetetlen kegyéből, hanem vigan irogat egy ifjúsági hetilapba." Horváth Márton, a kulturális forradalom egyik fő irányítója a Szabad Népből, az MKP lapjában ezt írta a Babits-tanítványokról: "a félféudális magyar reakció virágai". Ilyen politikai helyzetben lett a Válasz Szabó Lőrincnek, Sinkának, Kodolányinak, Németh Lászlónak és másoknak szinte az egyetlen közlési helye.

A Válasz csodálatos kincsesbánya. Itt jelent meg Szabó Lőrinc "Tücsökzené"-je részletekben, Kodolányi "Vizöntő" c. regénye, Németh László három drámája: a "Husz János", az "Eklézsiamegkövetés", a "Széchenyi", itt fejezte be az "Iszony"-t, amiről a Válasz két kitűnő tanulmányt is publikált: Sötér Istvánét és Sarkadi Inrét.

tékeket - mégha azok az értékek történelmileg meghatározott korokhoz kötöttek is - tiszteljük és kiadjuk" - írja az életműsorozat egyik méltatója, Szalontay Mihály /Szép szó, antológia, Tánicsics, 1971./

A tervek szerint évente négy kötet került volna ki a nyomdából, öt év alatt - tehát 1974-ig - az egész sorozat a könyvespolcon lehetett volna. Az 1974-es év azonban nem az életműkiadás befejezésének a végét jelenti; ekkorra a tizenhét kötetből tizenöt jelent meg. Ebben az évben kezdődött a sorozat bizonyos köteteinek újrayonása is, ami mindenképpen jelzője az olvasói érdeklődésnek. "Magyarországon a könyvkiadás államilag dotált tevékenység, politikánk szerves része, célja, hogy mindenki hozzáférhessen minden könyvhöz" - írja Zöld Ferenc. Az elv helyességében nem lehet kételkedni. De a jelenlegi példa, a Németh László életműsorozat esetében nyilvánvaló, hogy az 1974-es év határáv. A sorozat alapvető célja elvégre nem az volt, hogy hat közkézen forgó regény és a drámák nagy többsége egységes borítókötést kapjon. Hanem az, hogy közkézen forogjanak azok a tanulmányok is, amelyek Németh László munkásságának elméleti alapjai, a két háború közötti magyar gondolkodás kiemelkedő csúcspontjai közé tartoznak. 1974-ig három ilyen kötetet terveztek: az Európai utas-t /világirodalmi tanulmányok/, Az én katedrám-at /magyar irodalmi tanulmányok/ és a Sorskérdések-et, a "harmadik Magyarország" modelljével foglalkozó irodalmi és elméleti tanulmányok gyűjteményét. A 30-as évek Tanu-beli írásait összegyűjtő és kézbeadó három kötetből csak az első kettő jelent meg. A Sorskérdések azóta sem látott napvilágot.

"A harmadik Magyarország modelljét - írja Németh László - az a meggyőződés szülte, hogy a két Magyarország, sem a Horthy-restaurációt végrehajtó, sem az ellenzékbe szorult, polgári liberális nem az igazi: az igazit, az elődök sugalmazását megértve, a többség érlelét vállalva, nekünk, íróknak kell megidéznünk... Ennek az igazinak érzett Magyarországnak az előhívását, pályám első hat-hét esztendejében szinte kizárólag irodalmi tanulmányokban kíséreltem meg. Későbbi tanulmányaim /mint a Marxizmus és szocializmus, vagy a Leninizmus kérdései/ fő tétele, hogy a marxizmusnak, ha a huszadik században győzni akar, új, korszerű fegyvereket kell kovácsolnia. Az tehát, amit a kommunisták is elismernek, amikor a marxizmus alkotó továbbfejlesztéséről beszélnek."

1977-ben, mikor a sorozat a végéhez közeledett, pontosabban a tervbe vett kötetek közül már csak a Sorskérdések és a Homályból homályba című, önéletrajzi írásokat egybegyűjtő kötetek voltak hátra, megjelent egy újabb tanulmány Domokos Mátyásnak, az életműsorozat egyik szerkesztőjének tollából, "A Sorskérdések sorsa" címmel. /Ugyanarról másképpen, Szépirodalmi, 1977./ A németh lászlói gondolkodás kényes kérdéseit - az 1945 után meg nem jelent fontos tanulmányokat - okosan értelmező írást azonban groteszk módon ő írja, s neki kell feltennie - az egyébként általa is demagógiának vélt - kérdést: miért nem jelenhet meg a "Sorskérdések"? Ez a felállítás önmagában is nyilvánvalóvá teszi: a szerkesztő szerkeszthet, írhat, perelhet: a kérdés nem az ő asztalán dől el.

A kérdés persze még most is demagógia. Akár Zöld Ferenc is válaszolhatna: "az állami dotáció nem minden igényt támogatni, csak a társadalmi-politikailag legfontosabbat, a művészileg, esztétikailag legértékesebbet." A Németh László-tanulmányoknak ez a része tehát nem felel meg a kritériumoknak. Csakhogy ez nem igaz. Kabdebó Lóránt egy 1964-es írása szerint "A Minőség forradalmának nyugatnémetországi kiadásában a nagy európai írók között emlegetik"

/folyt. a 12. oldalról/

Németh Lászlót. Igaz, ugyanitt emlígtük a következő mondat is: "Németh Lászlóval, a gondolkodóval nem érthetünk egyet, míg a reális író felül nem kerekedik benne: ekkor már lehet dicsérni." Ugy lát-szik, majdnem két évtized még mindig nem volt elég arra, hogy Németh Lászlóban a "reális író" felülkerekedjék a gondolkodón.

Persze így - a közvélemény számára láthatatlanul - valószínűleg nem is fog. Az életműsorozatban az életmű hozzávetőlegesen husz százaléka nem kapott helyet. Ebben a husz százalékban valószínűleg olyan művek is benne foglaltatnak, amelyek talán nem olyan fontosak a gondolkodó Németh László megítélésében. /Nagyon sok levél látott, például napvilágot 1981-ben, az író születésének 80. évfordulóján, amikor az ezeket összegyűjteni hivatott sorozatszáró kötet, az Utolsó széttekintés megjelent. A nagy tanulmányok nélkül azonban a regényeket, drámákat sem lehet megérteni, hiszen Németh László elsősorban gondolkodónak vallotta magát, s csak ezután írónak, az életrajzi írások pedig kifejezetten példatárként számítanak ezekre az írásokra. Talán még az sem véletlen, hogy lassan valaki nekiülhet összeválogatni egy olyan antológiát, melyben azoknak a visszaemlékezőknek az írásai sorakoznának, akik azt vallják: Németh Lászlótól tanultak gondolkozni.

A tanulmányok tehát - amiről Németh László 1969-ben azt írta, hogy jórészt hozzáférhetetlenek - 1983-ban is jórészt hozzáférhetetlenek, ismeretlenek. Értelmezni, vitatkozni persze így is lehet róluk - lehetőleg nagy, országra szóló vitában - csak kicsit fölösleges. Megnyugtatóan inkább álljanak itt Zöld Ferenc szavai: "A problémák tehát megtehetően sokrétegiek, de korántsem olyan súlyosak, miként az a köztudatban vagy annak bizonyos rétegében él, ezek a fejlődés problémái." Akkor jó, ebben is maradhatunk. Végülis, mindegy.

Csuhai István

+ + +

/folyt. a 11. oldalról/

Itt jelent meg Vas István "Római pillanat" c. versciklusa, Illyés Gyula "Rangrejtve" és "12 nap Bulgáriában" c. versciklusai és "Franciaországi változások" c. utijegyzete. E "szekértáborban" egymás mellett közölték, a 30-as évek népi hagyományát felvállalva Sárközi György és Gulyás Pál hátrahagyott verseit, az Újhold köréhez tartozó Pilinszky János költeményeit /itt jelent meg pl. a Francia fogoly/, a szürrealista-avantgarde Határ Győző, a népi Sinka, Tamási Áron vagy Ottlik Géza és Mészöly Miklós írásait.

A Válaszban jelentek meg Bibó István legfontosabb tanulmányai: "A zsidókérdés Magyarországon", az "Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem", stb. A Bibó halálakor elindult Bibó-reneszánszhoz azonban szeretnék egy figyelmeztetést fűzni. Bibó gondolatai nem álltak egyedül a Válaszban, nem korának egyetlen látója Bibó, hanem egyik összegzője. Veres Péter tanulmányai, Illyés Gyula jegyzetei vagy Sarkadi Imre szociográfiai /pl. az Elbürokratizált forradalom/ sok tekintetben párhuzamosak Bibó észrevételeivel, megoldási javaslataival.

Bibó mellett a Válasz másik két irányadó tanulmányírója, a Parasztpárt két vezető ideológusa Farkas Ferenc és Veres Péter volt. 1947-es írásaikból kísérlem meg összeállítani a Válasz ekkori politikai szinképét. Veres Péter "A jövőnk gondjai" c. írásában abból indul ki, hogy a földosztás "történelmi kétszerkettő" volt /Farkas Ferencről megtudjuk, hogy százezer parasztcsalád maradt föld nélkül/, de eredménye nem egy "boldog kisbirtokos társadalom lett, hanem egy vergődő, a tőkehiány és az értékesítési nehézségek ördögi körébe jutott törpebirtokos parasztság. Mi a kiút ebből a helyzetből? "Kolhoz" nem lehet, a nép sem akarja." A Veres Péter által javasolt

kiút feladás megoldás: "szabad kisbirtokos termelés, de apró kisbirtokokon, de ugyanakkor mégis tervgazdálkodás és gépesített modern mezőgazdaság kell ide." A feladat tehát: szövetkezeteket kell létrehozni, de nem a szovjet típusú kolhoz, hanem a dán modell mintájára /a Válasz közölt is erről egy ismertetést/, és szövetkezeti mezőgazdasági ipart teremteni minden faluban. De: "Itt nemcsak szövetkezetet kell szervezni, ha nem a magyar népet is szövetkezeti gondolkodásává kell tenni." Ez a szövetkezeti szocializmus volt a Parasztpárt alternatívája, amely 1948-cal együtt éppúgy eltűnt, mint Veres Péter tanulmányának az irodalmi autonómiáról írt szavai: "Az író legyen szabad és arról írjon, ami neki jólesik. A nép és a történelem pedig majd ítél s azt fogadja el és azt őrzi meg, ami neki jólesik." A szövetkezeti szocializmus megvalósulása helyett az erőszakos sztálinista kollektivizálás történt meg, amely egyáltalán nem szövetkezeteket hozott létre, hanem - Németh Lászlónak a 43-as szárszói beszédében elhangzott veszélyt látó szavával: - gabonagyárakat, amelybe beterelték a parasztot. Nem a paraszt parasztpolgárrá válása, hanem proletarizálódása következett be. De ez már nem a cikk témája, s nem is a Válasz kora.

A Válasz állandóan közölt utirajzokat, szociográfiákat. A kitelepített svábok falvaiba érkező matyó, székely és tiszántúli telepesekről, a földosztásról, az új falusi vezetőréteg kialakulásáról, a községi nemzeti tanácsok működéséről szólnak a jegyzetek, a legjobbak talán Márkus István /Egyszerű feljegyzések/ és Sarkadi Imre tollából. Kovács Endre "Az elfeledettek" c. jegyzetében arról a tízezer szlovákiai magyar családról ír, akiket 1946-47-ben Csehszországba toloncoltak marhavagonokba pakolva őket, míg házaikba szlovákokat telepítettek. "Ugy vittek el bennünket, mint az állatokat" - mondják a jegyzetírók. "A kitelepítettekkel lényegében úgy bántak, mint a háborús bűnösökkel" - Zvara szlovák történész. A szlovákiai magyarság "hontalanságának éveiről" megrázó írások szólnak a Válaszban.

A lap végig a kommunista párt támadásainak keresztútjében állt. Lukács György 1947-ben ezt írta a Válaszról: "a lap tribünt ad az olyan bírálatoknak, amelyek a népi demokrácia fejlődési tempóját meglassítják, fejlődési irányát valamely harmadik út irányába hajtják." Tehát két út van, az egyik /a "miénk"/ a haladás útja, a másik annak kerékkötője, és minden más út - a harmadik is - az utóbbihoz tartozik. Lukács gondolatmenete itt jellegzetesen az alternatívákban gondolkodni képtelen, önmagát a haladás egyetlen letéteményeseként beállító egynemű ideológia szemléletmódját tükrözi. Aczél Tamás 1948-ban Sinka Istvánon keresztül így támadta a Választ "A burzsoá ideológia egyes jelenségei fiatal magyar líráinkban" c. cikkében: "Nem vitás, hogy az ilyen, azt kell mondanunk nyílt ellenforradalmi magatartásnak el kell tűnnie a magyar irodalomból, mielőtt veszélyesebbé válik." /Mire lett volna veszélyes?/ Nos, 1949-ben eltűnt a magyar irodalomból a Válasz, s vele együtt számos író is belső emigrációba kényszerült. Sinka 1961-ig, Kodolányi János 1955-ig, Fodor András, aki a Válasz egyik fiatal felfedezettje volt, 1954-ig, Vas István 1953-ig nem publikált, Weöres hét évig csak gyermekverseket írt, Németh László fordított, és így tovább. A magyar irodalomban maradt viszont Aczél Tamás és az a szemlélet és észjárás, amelyet ő is követett. A folyamat, amely már 1945-től tartott /és nem 1948-ban kezdődött/ elérte csúcspontját.

A kár, amit ez a politika okozott a magyar irodalomban és kultúrában /is/: példátlan.

Az 1946 októberi első számot Illyés Gyula "Az idő kérdései" c. bevezetőjével bocsátotta közzé. Írásomat egy innen vett idézettel zárom, hádd álljon itt példaként szemlélete és politikája: "Ez a folyóirat nem igényli, hogy az egész magyar irodalom szócsöve legyen. De nem is egy párt szócsöve. Az irodalomban csak egy rész akar lenni..."

Takács József

+ + +

E szám következő részében olyan írásoknak adtunk helyt, amelyek a magyar felsőoktatás távlati fejlesztési koncepciójának kialakulásával, annak kari tanácsai vitájával foglalkoznak; illetve egy beszélgetésnek a rövid távu "tantárgykorszerűsítés"-ről.

/a szerk./

EGY BIZOTTSÁG TÖRTÉNETE

Az 1981. decemberében tartott országos alágazati ifjúsági parlamenten döntés született arról, hogy a magyar felsőoktatás távlati fejlesztési koncepciójának megvitatására a Művelődési Minisztérium 1983. folyamán - még a terv végleges elfogadása előtt - rendkívüli alágazati ifjúsági parlamentet fog összehívni.

Mindannyian átéltük, így ismerjük már a kész, kerek rendszerbe foglalt tervezetekről folyó viták lélektanát és szinte törvényszerűen bekövetkező terméketlenségét. Ennek veszélye a jelen esetben különösen nagy, hiszen egy olyan tervezetről van szó, mely kísérletet tesz arra, hogy általánosítsa a magyar felsőoktatási rendszer jelenlegi működésének tapasztalatait, rendszerbe foglalja meghatározó tényezőit - így az egyes hallgató mindennapi egyetemi, oktatási közegéhez sok ponton csak közvetetten kapcsolódik.

Ezért volt szükséges kísérletet tenni arra, hogy a hallgatói részvételt, a hallgatói érdekek érvényesítését a terv előkészítő szakaszában is biztosítsuk. E célból hozta létre a KISZ KB Egyetemi és Főiskolai Tanácsa /EFT/ oktatáskorszerűsítési munkabizottságát a múlt év szeptemberében. A bizottság felépítése a HM által a koncepció kidolgozására felkért Felsőoktatási Bizottság strukturájához kapcsolódott, amely az egyes résztémák /a felsőoktatás funkciói, a képzés tartalmi korszerűsítése, tudományos kutatás, a felsőoktatás strukturája, az intézmények belső szervezete, a felsőoktatás anyagi kérdései, szakemberszükséglet/ megvitatására munkacsoportokat alakított. Ennek megfelelően a mi munkabizottságunk is létrehozta ugyanezekben a témákban a saját csoportjait, egy-egy nagy felsőoktatási intézmény, illetve egy-egy vidéki egyetemi-főiskolai